

International Journal of Languages' Education and Teaching
Volume 5, Issue 3, September 2017, p. 714-726

Received	Reviewed	Published	Doi Number
03.07.2017	28.07.2017	27.09.2017	10.18298/ijlet.1817

The Suffix /+GA/ in Turkic Languages

Özlem AYAZLI¹

ABSTRACT

There are some words derived from /+GA/ the formation of denominal nouns in historical and modern Turkic languages. Investigated /+GA/ morpheme, it is shown that it is reduced the meaning of the word. There are four variants (+ka, +ke, +ga, +ge) of this morpheme in General Turkic. +GAy morpheme the extended form of its is used in some Turkic languages in General Turkic. In addition, other languages in Altaic language theory (Mo., Jap., Man. etc.) have been found to be used the /+GA/ suffix. As a result of the investigation, /+GA/ morpheme were grouped under four headings according to functions in historical and modern Turkic languages. 1. /+GA/ derived animal names: *karga* "crow", *koburga* "owl", *sarıçga* "locust", *bürgä* "flea", *kösürKä* "mole", *çınçırğa* "sparrow", *sirkä* "nit", *çäkürgä* "locust", 2. /+GA/ derived kinship term: *anaka* "mommy, my mother", *avakım* "mommy, my mother" (< *ava+ka+m*), *avıçga* "old man", *kurtga* "old woman", *abaka* "grandfather", *agaka* "daddy", *ebekke* "my grandmother", *ehekke* "my grandfather"; 3. /+GA/ derived adjectives and adverbs: *özge* "other", *başka* "other", *ber'tke* "fine", *elekke* "early", *ça:şka* "leisurely, slowly", *ürge* "always", *tışka* "quietly", *käptärka* "old", *kätraka* "curly (for hair)", *vëltërkke* "light; flimsy", *yäpälkka* "slippery"; 4. /+GA/ derived new noun from noun: *yumurtga* "egg", *çämärkka* "circle", *çëlhe* "tongue", *yërke* "order", *kılga* "moustache", *birge* "together".

Key Words: /+GA/ morpheme, the formation of denominal noun, Old Turkic, Turkic languages.

Türk Dillerinde /+GA/ Eki

ÖZET

Tarihî ve modern Türk dillerinde addan ad yapan /+GA/ morfemi ile türetilmiş bazı sözcükler bulunmaktadır. /+GA/ morfemi incelendiğinde sözcüğe kattığı anlamın çoğunlukla küçültme olduğu görülmektedir. Genel Türkçede bu morfemin dört değişken biçimi (+ka, +ke, +ga, +ge) mevcuttur. Ekin genişletilmiş biçimi olan +GAy morfemi de Genel Türkçe içerisindeki bazı dillerde kullanılmaktadır. Buna ek olarak Altay dil teorisi içerisindeki diğer dillerde de (Mo., Jap., Man. vb.) /+GA/ ekinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda /+GA/ morfemi hem tarihî hem de modern Türk dillerindeki işlevlerine göre dört başlık altında toplanmıştır: 1. Hayvan adları türeten /+GA/: *karga* "karga", *koburga* "baykuş", *sarıçga* "çekirge", *bürgä* "pire", *kösürKä* "köstebek", *çınçırğa* "serçe", *sirkä* "bit yumurtası, sirke", *çäkürgä* "çekirge"; 2. Akrabalık terimi yapan /+GA/: *anaka* "annecik, annem", *avakım* "anneciğim, annem, annecik" (< *ava+ka+m*), *avıçga* "yaşlı adam", *kurtga* "yaşlı kadın", *abaka* "büyükbaba, dede", *agaka* "babacığım, babam", *ebekke* "nineciğim, ninem", *ehekke* "dedeciğim, dedem"; 3. Sıfat ve zarflar türeten /+GA/: *özge* "başka, diğer", *başka* "başka, diğer", *ber'tke* "iyi", *elekke* "erken", *ça:şka* "sakin sakın, yavaş yavaş", *ürge* "daima", *tışka* "sessizce", *käptärka* "yaşlı, ihtiyar", *kätraka* "kıvrucuk (saç için)", *vëltërkke* "hafif; dayanıksız", *yäpälkka* "kaygan"; 4. Adlara gelerek yeni adlar türeten /+GA/: *yumurtga* "yumurta", *çämärkka* "daire, çember", *çëlhe* "dil", *yërke* "düzen, nizam", *kılga* "bıyık", *birge* "birlikte, beraber".

Anahtar Kelimeler: /+GA/ morfemi, addan ad yapımı, Eski Türkçe, Türk dilleri.

¹ Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, civelek.o@gmail.com.

1. Giriş

Biçim birim diğer adıyla morfem, morfolojinin temel birimini oluşturmaktadır. Her biçim birim bir anlatımdaki söze dönüşmüş, bireyselleşmiş en küçük anlamlı biçimin taşıyıcısıdır (Eker, 2011: 323). Biçim birim bir sözcük olabileceği bir ek de olabilir. Bu çalışmada, bu eklerden biri olan /+GA/ morfemi üzerinde durulacaktır. Ad kök ve gövdelerinden ait olduğu kökün anlamı ile bağlantılı yeni gövdeler oluşturan addan ad yapan /+GA/ morfeminin Genel Türkçede dört değişken biçimi (+ka/+ke, +ga, +ge) bulunmaktadır. Ekin genişletilmiş biçimi olan +GAy (+GA+y) morfemi de Genel Türkçe içerisinde bazı dillerde kullanılmaktadır. Eklendiği sözcüğe çoğunlukla küçültme ve sevgi işlevi katan +GA / +GAy morfeminin bu özelliği Genel Türkçe içerisindeki birçok Türk dil grubunda görülmektedir. Bu da ekin eski bir ek olduğunu göstermektedir. Morfemin özellikle modern Türk dillerinde küçültme ve sevgi işlevinin yanında yaygın olarak görülen işlevlerinden biri de anne, baba, dede gibi akraba adlarına gelerek hitap / seslenme eki olarak görev almasıdır.

/+GA/ morfemi üzerine yapılan incelemeler sonucunda bu morfeme, Altay dil teorisi içerisindeki dillerde de rastlanmıştır. /+GA/ ekinin Moğolcadaki denklığı eklendiği sözcüğü küçültme ve sınırlama anlamı katan +kan/+ken (*gergen* “kadın, bayan”, *emegen* “yaşlı kadın”, *nigeken* “yalnız bir, biricik”) iken Japoncadaki denklığı /-ko/ ekidir. Roger Finch, “Japoncada /-ko/ Eki” başlıklı yazısında */-KO/ ekini diğer Altay dilleri (Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguz) içerisinde bulmayı beklemediğini ifade etmektedir (Finch, 2005: 111). Finch çalışmasında Japonca /-ko/ ekinin diğer Altay dillerindeki denklığı hakkında da bilgi vermektedir. İsimlere ya da sıfatlara gelerek addan ad yapan küçültme ve sevgi eki olan +GA ekine daha önce yayınlanmış bazı çalışmalarda da rastlamak mümkündür. Gabain gramer kitabının isimden isim yapan ekler bölümünde, +ka/+kâ ekinin içerdiği sesler bakımından yaklaşma hâli eki ile aynı olduğunu ve Eski Türkçede yalnızca *başka* “başka” (< *baş* “baş”), *ürkâ* “daima” (< *ür* “uzun müddet”) sözcüklerinde görüldüğünü ifade etmiştir (Gabain, 2000: 45). Erdal, sonu +ga ile biten oldukça fazla böcek, kuş ve küçük hayvan adı olduğunu belirtmektedir. Kemal Eraslan da Eski Uygur Türkçesi Grameri adlı gramer kitabında eki +ga /+ge, +ka / +ke olarak vermekte ve addan ad türeten ekin bazı hayvan isimlerinde görüldüğünü dile getirmektedir: *çekürke* “çekirge”, *kösürgke* “köstebek”, *kumursga* “karınca” (Eraslan, 2012: 97). Talat Tekin ise verme bulunma durumu eki olan /+ka/ ekinin Eski Türkçede yalnızca *arka* “arka geri” (< **ār*; krş. *art* “dağ yolu, dağ beli” Mo. *aru* “geri, arka”) sözcüğünde yaşadığını belirtmiştir (Tekin, 2000: 83). Kaçalın ise ekle ilgili olarak şunları söylemektedir: /+GA/ küçültme ekidir. Eski ve Orta Türkçede az sayıda da olsa bu ekle türetilmiş kelimeler vardır. Kutadgu Bilig ve DLT *awiçga* “yaşlı adam, ihtiyarcık”, *kurt+ga* “ihtiyar kadın”, Uyg. *siñir+ke* “sinircik”, *yip+ke* “iplik”, *kumursga* “karınca”, Uyg., DLT *yorınçga* “yonca” vb. gibi (Kaçalın, 2011: 893, dipnot 6672). Konuyla ilgili bir başka yayın ise Yakup Karasoy’a aittir. “Türkçede Kök Morfemlerin Araştırılmasında –GA Yapım Ekinin Yeri” adlı makalesinde Karasoy, hem adlara hem de eylemelere gelen –GA eki üzerinde durmuş ve kök morfem ve ek morfem yapılarında her iki parçanın anlamı açısından birtakım ayrımları² olduğundan bahsetmiştir. Karasoy, çalışmasında bu ayrımları, grupları –ga yapım eki almış sözcüklere göre incelemiştir. Bu çalışmada ise yalnızca addan ad yapan /+GA/ morfemi üzerinde durulmuş ve morfem tarihî ve modern Türk dillerindeki işlevlerine göre gruplara ayrılmıştır.

² Karasoy, her iki morfemin anlamı açısından yapılan bu ayrımları şöyle ifade etmiştir: a. Hem kök hem ek anlam açıklığına sahip olur. b. Kök morfem net anlamlı ek morfem anlamını kaybetmiş olabilir. c. Kök morfem anlamını kaybetmiş, ek morfem net anlamlı olabilir. ç. Hem kök hem de ek morfem anlamını kaybetmiş olabilir (Karasoy, 2001: 210-211).

2. Yöntem

Bu çalışmada şöyle bir yöntem izlenmiştir: Öncelikle /+GA/ morfemi ilgili literatür çalışması yapılmış, söz konusu morfemle ilgili daha önce yazılmış yerli ve yabancı Türkologların görüşleri "Giriş" bölümünde aktarılmıştır. Addan ad yapan /+GA/ ekinin tarihî dönem Türk dillerindeki işlevleri belirlenip bu ekle türetilmiş sözcükler saptanmıştır. Daha sonra ekin modern Türk dillerinde hangi işlevlerde ve sözcüklerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ekle türetilmiş sözcüklerin gerek tarihî gerekse modern Türk dillerinde geçtiği kaynakların sayfa numaraları da belirtilmiştir. Sonuç bölümünde ise ekle ilgili elde edilen bilgiler ışığında bir sınıflandırma yapılmış ve /+GA/ morfemi ile ilgili diğer veriler de maddeler halinde verilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Yapılan bu çalışmanın sonucunda addan ad yapan /+GA/ morfeminin işlevleri tespit edilmiştir. Morfemin Altay dil teorisi içerisinde diğer dillerde varlığını sürdürüyor olması da onun eski bir ek olduğunun açık bir göstergesi olmuştur. Çalışmanın sonucuna göre /+GA/ morfemi hem tarihî hem de modern Türk dillerindeki işlevlerine bakılarak dört ana gruba ayrılmıştır:

- 3.1. Hayvan Adları Yapan /+GA/
- 3.2. Akralık Terimi Yapan /+GA/
- 3.3. Sıfat ve Zarflar Türeten /+GA/
- 3.4. Adlara Gelerek Yeni Adlar Türeten /+GA/

3.1. Hayvan Adları Yapan /+GA/

Clauson etimolojik sözlüğünün "Endings / Son Ekler" bölümünde -ğa: /-ğe ekine de yer vermiştir. Eylemden isim yapan bu ekin eskimiş ve nadir bir yapım eki olduğunu ve açıklanamayan pek çok sözcüğün sonunda görüldüğünü bu sözcüklerden bazılarının kesinlikle ödünçleme olmadığını dile getirmiştir: *sarıçğa* "kristal, cam", *aviçğa* "yaşlı adam" *kurtğa* "yaşlı kadın" ve çeşitli hayvan, böcek adları da türettiğini belirtmiştir: *çekürge*, *çınçırğa*, *torıga*, *kumursğa*, *karğa*, *karınçğa*, *kaşğa*, *sarıçğa* (ED, xlvii). Clauson *ğa: /-ğe* ekiyle türetilmiş sözcükleri iki gruba ayırmaktadır. Birinci gruba dâhil olan sözcüklerin Türkçede çokça kullanılan eylemler (*bil-ge* ve *ö-ge* vb.) türettiğini, ikinci gruptaki sözcüklerin ise bu şekilde türemediğini (*aviçğa*, *yorınçğa* vb.), aracı olarak kullanılan bir sözcük grubu olduğunu ve bu gruptaki sözcüklerin morfolojik olarak bilinen eylemlerden türemiş fakat onlarla anlam bakımından ilgisi olmayan sözcükler olduğunu ifade etmiş (Clauson, 2017: 129) ve *bürge* "pire" (< *bür-* "burmak"), *çekürge* "çekirge" (< *çekür-*, *çek-* "çekmek" eyleminin ettirgeni), *karga* "karga" (< *kar-* "karıştırmak") sözcüklerini örnek olarak vermiştir (Clauson, 1967: 25). Hauenschild de bazı hayvan adlarında görülen *-gA ekini eylemden ad yapan bir ek olarak ele almıştır. *kösürge* sözcüğünün DLT'de geçen *kösür-* "hayvanın ön ayaklarını kösteklemek" (Hauenschild, 2003: 114), *karınça* sözcüğünün *karın-* "karıştırmak, karmakarışık olmak" (Hauenschild, 2003: 125), *koburga* "baykuş" (Hauenschild, 2003: 135) sözcüğünün de DLT'de geçen *kopur-* "kaldırmak" eylemlerinden türemiş olabileceğini dile getirmiştir. Ancak *kösürge* sözcüğünün *kösürgen* biçimi sözcüğün etimolojisini yapmamızda yardımcı olmaktadır. Erdal'ın rotasizm ve zetasizm sonucunda oluşmuş *kösürgen* sözcüğü için yapmış olduğu *köz+-süz+-gän* (OTWF 88) etimolojisi köstebeklerin neredeyse kör denilebilecek kadar zayıf gözleri için son derece akla yatkındır.

Marcel Erdal, Kemal Eraslan gibi Türkologların ise yukarıdaki sözcüklerdeki /+GA/ morfemini addan ad yapan ekler içerisinde değerlendirdiği görülmektedir. Kemal Eraslan, Eski Uygur Türkçesi

Gramerî adlı gramer kitabında eki +ga /+ge, +ka / +ke olarak vermiş ve isimden isim türeten bu ekin bazı hayvan isimlerinde görüldüğünü dile getirmiştir: çekürke “çekirge”, kösürke “köstebek”, kumursga “karınca” (Eraslan, 2012: 97). Erdal, sonu +gA³ ile biten oldukça fazla böcek, kuş ve küçük hayvan adı olduğunu belirtmiştir: torıga “tarla kuşu”, karga “karga” (*kara+ga), koburga “baykuş”, kösürKä “bir sıçan türü, köstebek” ~ kösürgen⁴ “gözsüz köstebeğin bir türü”, sarıçga “çekirge”, kumursga “karınca”, çäkürkä⁵ “çekirge”, bürgä “pire” (< *birigä veya birägä), sirkä “bit yumurtası”, çmçırğa “serçe”. muguzgak (muguz+ga+k) “bal arısına benzeyen bir sinek” ve karınça “karınca” sözcüğünün karınçga’dan, kumursga sözcüğünün de muhtemelen ödünçleme bir kök olan *kurmus+ga (< Skr. krmih “kurt”) kelimesinden geldiğini ve kelimedeki yuvarlak ünlülerin m’nin etkisiyle oluştuğunu ifade etmiştir. Erdal, ED’nin xivii maddesinde yer alan +gA eki ile türetilmiş kelimeler listesinde kurtga “yaşlı kadın” ve avıçga “yaşlı adam” kelimelerinin de olduğunu ancak bu kelimelerin anlamsal olarak bu ekin işlevine uygun olmadığını belirtmiştir. Erdal’ın tespiti son derece yerindedir; çünkü ekin bu sözcüklerdeki işlevi seslenme ve hitaptır (Ekin bu işlevi “Akrabalık Adları Yapan /+GA/” bölümünde açıklanmıştır). Erdal, yuldurga “devedikeni” ve yorınçga “yonca” kelimelerini ise bugün pek çok dilde yaşayan sonu *gA ile biten sözcükler arasında vermiştir (OTWF 83-84). Erdal, kartıga⁶ “şahin”, torolga “kumru” ve tuzlağa “yabani güvercin” sözcüklerini de ekin modern Türk dillerindeki biçimlerine örnek olarak verir. Hauenschield, torıga veya orta hece düşmesiyle torga “tarla kuşu” sözcüğünün yansıma bir kök olan tor sözcüğünden geldiğini ve bugünkü toygar “tarla kuşu” sözcüğünün de Osmanlıcadaki turgay⁷ sözcüğünün göçmüş biçimi olduğunu dile getirmiştir (Hauenschield, 2003: 221-222).

Görüldüğü üzere söz konusu sözcüklerdeki /*gA/ eki kimi Türkologlar tarafından addan ad kimileri tarafından ise eylemden ad yapım eki olarak görülmüştür. Sözcüklerin kökleri ile ilgili net bir şey söylemek zor olmakla beraber söz konusu kuş ve böcek adlarındaki (torıga “tarla kuşu”, karga “karga”, koburga “baykuş”, sarıçga “çekirge”, kumursga “karınca”, bürgä “pire”, kösürKä ~ kösürgen “köstebek”, çmçırğa “serçe”, sirkä “bit yumurtası”, çäkürgä “çekirge”) küçültme işlevi esas alınarak ekin addan ad yapım eki olduğu düşünülebilir.

3.2. Akrabalık Terimi Yapan /+GA/

Akrabalık terimi yapan bu ek küçültme, şefkat ve seslenme işlevlerine sahiptir. Clauson’un +kA eki ile ilgili olarak verdiği iki örnekte (sinirke, yipke) de bir küçültme işlevi görülmektedir. Clauson, +kA ekinin -kiye veya -kiñe ekinin büzülmesi sonucunda oluşmuş olabileceğine değinmiş ve etimolojik sözlüğünün addan ad yapan ekler bölümünde bu eke yer vermiştir. Söz konusu ekin Uygur Türkçesine ait iki örnekte görüldüğünü soru işareti ile ifade etmiştir: (ED xl). Her iki sözcük de yalnızca bir kez birlikte kullanılmıştır. TT VIII’de sinirkeleri yipkeleri biçiminde geçmektedir (ED 841b, 875b). yipke “iplik”, sinirke “küçük kas, sinircik” anlamındadır. Clauson’un verdiği bu iki örnek

³ Erdal +gA ve ondan gelişmiş +gAç eki için ise şunları ifade eder: Bitki ve hayvan adları türeten birkaç terim +gAç eki ile oluşturulmuştur. Bunların arasında en açık örneğin ise kuş+gaç “serçe” sözcüğü olduğunu ve kelimedeki küçültme anlamının -ç eki ile sağlanmış olduğunu belirtmiştir.

⁴ +gAç ve +gA eki ile aynı anlamı taşıyan +gAn eki tarih öncesi dönemlerde ilişkide bulunmuş olabilir (OTWF 85).

⁵ DLT ve ED’de çäkürgä olarak verilen kelimeyi sözcüğün içindeki -r- sesinden dolayı Erdal, çäkürkä okumayı tercih ettiğini belirtir. bk. Trkm. çekirtge “çekirge” TrkmRS 727a, Kum. çengertki “ay.” KumRS 357b, KKlp. şegirtke “ay.” KKlpRS 732b, Nog. şegertki “ay.” NogRS 409a, Tat. çikertke “ay.” TatRS 635b, Öz. çigirtkä “ay.” ÖzRS 355.

⁶ Hak. hartıga “aladoğan”; hartıga haraktıg “mec. keskin görüşlü” (HakTS 154) kelime Moğolcada karçıgay biçiminde ödünçleme olarak görülür. Kır. karçıga “1. atmaca; 2. döş (derisi yüzülmüş hayvan gövdesinin bir kısmı)” KırTS 408

⁷ Tat. turgay “tarla kuşu, toygar” TatRS 557, Trkm. torgay “ay.” TrkmRS 641, Kum. torgay “ay.” KumRS 320, Kır. torgoy “ay.” KırTS 750, Yak. tuyaar “ay.” YakRS 399, Kaz. torgay “serçe kuşu” KazTS 544.

dışında ekin akrabalık adlarına geldiği görülmektedir. Akrabalık adlarına gelmiş bu ilk biçime Karahanlı Türkçesinde rastlanılmaktadır. Ek, Divanu Lügati't-Türk'te +kA değil +kI biçiminde görülmekte ve yalnızca iki sözcükte yaşamaktadır. Dankoff ve Kelly akrabalık adlarının sonuna eklenen +kI ekinin sevgi eki olduğunu ifade etmişlerdir: *atā+ki* "sevgili babam" (*yā ubayya*), *anā+ki* "sevgili annem" (*yā umayma*) (Dankoff & Kelly, 1984: 259). Çağataycada ekin sevgi ya da seslenme işlevi görülmeksizin ilgili olduğu kökle ilgili yeni anlamlar türettiği görülmektedir: Çağ. *ata+ge* "atabek, lala" (< *ata+ke* < *atya* < *Mo. eke*) (Kaçalın, 2011: 903), *éne+ge* "mürebbiye, sütanne, ebe" (*ana+ke* < *anya* < *Mo. eke*) (Kaçalın, 2011: 935). Kaçalın, Çağatayca görülen *abaga* "babanın büyük veya küçük erkek kardeşi" sözcüğü için *Mo. abaga, abu+ga* (Kaçalın, 2011: 893) etimolojilerini vermiştir. Moğolca *abaga* sözcüğündeki +ga da akrabalık adlarına gelen ekle bu ekle ilgili olmalıdır.

A. N. Kononov "İsimlerin ve Sıfatların Küçültme Şekilleri" başlıklı makalesinde küçültme eklerine yer vermiş *ana* kelimesinin +ka, -kay küçültme ekiyle birleştirilerek şu manalarda kullanıldığını dile getirmiştir: Teleütçe *ana+ka* "büyük anne" (bir kadına hitap ederek), Tarança *ene+ge* "anne, annecik, üvey anne, süt anne" Radloff I: 733, Öz. *ena-ga* "süt anne", Oyrotça *ane+ke* "annecik, ebe", Kaz. *ana+kay* "annecik, süt anne" (Kononov, 1968: 81-88). Eke değinen bir başka isim ise Marcel Erdal'dır. Erdal, *kurtga* "yaşlı kadın" *aviçga* "yaşlı adam" kelimelerinin sonundaki +gA ekinin bitki ve hayvan adları türeten +gA ekinin anlamsal işlevine uygun olmadığını dile getirmektedir (OTWF 83-84). Ekin bu sözcüklerdeki işlevinin seslenme, hitap olduğunu modern Türk dillerindeki veriler doğrulamaktadır. *aviçga* ve *kurtga* sözcüklerinin tarihî ve modern Türk dillerindeki anlamları şu şekildedir: ET *aviçga* tam olarak "yaşlı adam" anlamında olup çeşitli anlam genişlemelerine sahiptir; -ğA: ile biten eski bir sözcüktür; bk. *kurtga*; büyük ses değişimleriyle yalnızca KD grubunda varlığını sürdürür, örn. Hak. *apsax*, Sag. *apçax*, Tuv. *aşak*. [...] (ED 6b) Uyg. *aviçga*, Kar. *aviçga*, Çağ. *abuşka*. Har. *abuşka*, Kıp. *abişka* ~ *abuşka* (KıpTS 1). Clauson *aviçga* sözcüğünü eylemden ad yapan -ga eki ile türemiş ekler arasında vermiş (*bil-ge* "akıllı, bilgili, bilge", *ö-ge* "danışman, öğüt veren") ve eylemden ad yapan -ğA: /-ğE eki ile türetilmiş pek çok sözcüğün etimolojisinin açık olmadığını (*aviçga* gibi) ifade etmiştir (Clauson, 1962: 150). *aviçga* sözcüğünün etimolojisi Röhrborn tarafından yapıldığı gibi *aba* ~ *apa* "büyükbaba" +ç ve *ga* (UW 279) şeklinde olmalıdır. Ayrıca *abuşka* < *āb+ç+ka* "kadının kocası" (*aba/apa+ç+ka*) etimolojisi için bk. Kaçalın, 2011: 893. Li sözcüğün bazı tarihî ve modern dillerde koca anlamında kullanıldığını da tespit etmiştir: *abuşka*, *awuşka* "koca", *abuşha* ME, YUyg. *awuşka*, *auşka* "yaşlı kişi", Öz. (ağ.) *abuşka* "yaşlı kişi", Tat. (ağ.) *abişka* "koca", Bşk. *abişka* "dul erkek; yaşlı koca", Kır. *abişka* "yaşlı kişi", Alt. *apşiyak* ~ *abişka* "yaşlı kişi; koca; ayı", SUyg. *ohşka*, *oşka*, *oşga* "yaşlı kişi", Hak. *apsah* "yaşlı kişi, koca", *abışha+cah* "yaşlı, ihtiyar" HakTS 24, Şor. *apşiyak* "yaşlı kişi", Tuv. *aşak* "yaşlı kişi, koca", Çuv. *upışka* "koca(m); (ağ.) dul erkek" (< Tat.) Li, 1999: 225-226. ET *kurtga* "yaşlı kadın" *aviçga* sözcüğünün dişil biçimidir; -ğA: ile biten eski bir sözcüktür; Irk Bitig, Uyg. Kar. *kurtga* "yaşlı kadın, koca karı", Çağ. *kurtğa*, Har. *kurtğa* / *kurtka* "yaşlı kadın", Kıp. *kurtka* "yaşlı kadın" (ED 648b) Li günümüz Türk dillerinden birkaçında sözcüğün "karı" anlamında kullanıldığını ifade etmiştir: Bşk. *kortka* "yaşlı kadın; (ağ.) yaşlı birinin karısı ve ona kocasının seslenme sözü", Hak. *hurtuyah* "yaşlı kadın; karı", Karagas. *ko'rhun'ak* "karı; evli kadın" Li, 1999: 250-251. Ayrıca +ga ile türemiş *aviçga* ve *kurtga* için bk. Taş, 2015: 38.

Şefkat, küçültme ve seslenme eki olan özellikle anne, baba, teyze, dede gibi akrabalık adlarına getirilen +kA eki ile ilgili modern Türk dillerinde tespit edilen kelimeler şunlardır:

Sibirya Grubu Türk Dilleri: SUyg. *anakım* “annem” (< *ana+ka+ım* ‘+Im 1. Tekil kişi iyelik eki’), *ani+ka*⁸ “babaanne, yaşlı kadın”, *ava+ka* “saygı değer” (yaşlılar için hitap şekli), *ene+ka* “yaşlı kadın”; **kurt+ka* “yaşlı kadın”, *oş+ka*⁹ “yaşlı” (< ET *avıçga* “yaşlı adam” ED 6b, *apa* “büyükbaba”+ç+ka UW 279). Sarı Uygurcada +ka ekiyle türetilmiş kelimeler için bk. Malov, 1957. Roos, +ka ekini *affection* (sevgi, şefkat eki, duyguları ifade eden ek) olarak adlandırır (WestY 282). Alt.¹⁰ *ene+ke* “1. anacığım (hitap şekli); 2. ebe” (AltTS 83), *aba+ka* “büyük baba” ~ *aba+gay* “1. karısının büyük erkek kardeşi 2. aynı boyda bulunan akrabaya hitap şekli 3. mec. ayı” (AltTS 19), *kuda+gay* “1. büyük erkek kardeşin karısının kız kardeşi; 2. dünürücü; 3. dünürler” (< *kuda* “dünür”) (AltTS 124), Hak. *abığa* “1. abla, büyük kız kardeş; 2. hala; 3. teyze, 4. akraba kadınların birbirine hitap şekli (< **abı+ga*) HakTS 24, *huda+ğay* “1. gelin annesi; 2. dünürücü; 3. dünür (gelinin veya damadın annesi ile yaşlı yakınları)” (< *huda* “1. dünür, 2. (kız) isteme, dünür gitme”) HakTS 192, Tuv. *avakım*¹¹ (< *ava+ka+ım* “+Im 1. tekil kişi iyelik eki”) “anneciğim” (TuvRS 31), *ejikim* “dostum” (< *ej+ke+im*), *duñmakım* “kardeşçiyim” (< *duñma+ka+ım*), *uğba+kım* “ablaciyim” (< *uğba+ka+ım*), *ej+key* “arkadaşçık”, Yak. *iye+ke* “annem, anneciğim” (< *iye* “anne”) (YakRS 144), *ehkke*¹² “dedeciğim” (< *ehe* “dede, büyükbaba”) (YakRS 548), *ebekke* “ninediğim” (< *ebe* “büyük anne, nine”) (YakRS 535), *agaka* “babacığım” (< Mo. *aga* “1. yaşlı 2. baba”) (YakRS 30), *eciikke: eciikke+m* “kız kardeşçiyim” (< Mo. *eciyy* “1. abla, büyük kız kardeş; 2. yaşlı akraba (annenin veya babanın), teyze; 3. teyze, hala, teyzeciğim (orta yaşlı kadına hitap sözü) 4. güzel ifade çiçek” (YakRS 537); Dol. *äbäk*¹³ ~ *äbäk* “1. büyük anne; 2. dişi ayı” (< *äbä* “büyük anne”), *buka* “tam şimdi” (< *bu* “bu”), *çäkçäkä* “küçük toprak yığını” (< Evk. *çekçe* ~ *çokça*) (DolW 16).

Kıpçak dilleri: KKlp. (sevgi ve küçültme eki) +ğay¹⁴, +kay/+key, +ke¹⁵: *ata+kay* “babacığım, babacık” (< *ata* “baba”), *bala+kay* “yavru, bebek” (Uygur, 2012: 555), Bşk. Akralalık bildiren isimlerle yer isimlerine gelerek hürmet etmeyi, şımartmayı, şefkati gösterir: *duskay* “dostum, arkadaşım”, *kuş+kay* “kuşum”, *bala+gay* “çocuğum, yavrum, evladım”, *äsä+käy* “anneciğim”, *Ural+kay* “Uralcığım” (Ersoy, 2012: 762), Kır.¹⁶ *apa+ke* “annecik”, *ata+ke* “babacık, beybaba”, *ene+ke* “annecik”, *ece+ke* “ablacık”, *tay+ke* “dayı”, *bay+ke* “ağabey; amca”, *kız+ıke* “kızcağız”, *bala+kay* “çocukcağız”, *abış+ka* “ihtiyar”, KazTat. *enke* “annecik” (< *eni* “anne, ana”) KazTatTS 79, *abzıkayım*¹⁷ “ağabeyciğim” (< *abzi*: “ağabey”+*kay+ım*)

⁸ SUyg. *pay küzde pır anika süt yain çökiyugandro. Anika lo't tarko kamnavatkandro* “Paykuzda bir yaşlı kadın süt yaymak için oturmuştu. (İlah Şaman) (bu) yaşlı kadına yaptırmış” (Malov, 1967: 137).

⁹ SUyg. *lenxuza işke oşka var nimi-dro, oşka kurtka var nimi-dro* “Lenxuza’da yaşlı bir çift (karı-koca) yaşarmış” (Malov, 1957: 84).

¹⁰ Altayca örnekler AltTS’den tespit edilmiştir. Altaycada hitap eki olarak -y de görülür: *eci+y* “kadınlara saygılı hitap şekli”, *mama+y* “kadınlara saygılı hitap şekli”, *tada ~ tada+y* “kadınlara saygılı hitap şekli”, *aaçay* “erkeğe saygılı hitap şekli”, *akay ~ akayın* “Kadınlara saygılı hitap şekli” örnekler için bk. AltTS, Tuv. *aça+y* “baba, babacık”, *ava+y* “anne, annecik”, *ire+y* “koca, yaşlı kişi” (< *ire* “büyük dede”), *ugba+y* “kızkardeş, teyze (seslenme biçimi) (< *ugba* “abla, hala, teyze”) örnekler için bk. TuW., Hak. *abaay* “ağabey, abi (kendisinden büyük erkeklere hitap şekli) (< *abaa* I “1. ağabey, büyük erkek kardeş; 2. amca)”, Tuvaca *+ay /+ey* küçültme eki *avam+ay* “anneciğim”, *açam+ay* “babacığım”, *ugbam+ay* “ablaciyim”, *çurtum+ay* “sevgili yurdum” için bk. Ankoğlu, 2012: 1165.

¹¹ Tuvaca örnekler için bk. -kım/-kim eki Ankoğlu, 2012: 1165.

¹² *ehkke* maddesinde sözcüğün şefkat eki olduğu belirtilir.

¹³ Stachowski +kâ ~ +ka küçültme ekinin Nganasan (Samoyed) dilinde görülen +kâkân ekinin ikincil bir biçimi olabileceğini dile getirir (DolW 16.)

¹⁴ +ğay, +kay / +key ekinin diğer işlevleri (coğrafi yer adları yapmak *bet+key* “yamaç”, benzerlik ifade etmek *hayza+ğay* “yıldırım, şimşek”, sözcüğün manasını pekiştirmek *kuda+kay* “dünür eşleri”) için bk. Uygur, 2012: 555-556.

¹⁵ KaraKalpakçada kullanılan diğer küçültme ve şefkat eki olan +ay/+ey ve +y (*baba+y* “dedecik” *apa+y* “kızkardeş (yaşlı kadına hitap)” bk. KKlpRS 805.

¹⁶ Kırgızca kelime örnekleri için Yrd. Doç. Dr. Kenjgül Kalıyeva’ya teşekkür ediyorum.

¹⁷ KazTat. metin örneği (Ignác Kúnos, 2013: 11)

<i>abzıkayım sin matur</i>	<i>Ağabeyciğim, sen güzel,</i>
<i>kiyşen kiyem kilşe</i>	<i>Giyşen giyim yakışır.</i>
<i>sinén kébék küp abzılar</i>	<i>Senin gibi çok ağabeyler</i>
<i>maksudına irşe</i>	<i>İsteğine erişir.</i>

KazTMani 12, Kaz. *ene+ke* “kayınvalide” (< *ene* “kayınvalide”), Tat. *ata+kay* “baba” TatRS 43, *ene+key* “kardeşim, birader, ahbap; gözümün nuru, canımın içi” TatRS 684, *bala+kay* “çocuğum, yavrum, evladım” TatRS 55, *kız+kay* “1. kız sözcüğünün küçültme biçimi (küçük) kız, kız çocuğu 2. kızım, kızcağızım, küçük kız, minik kız” TatRS 306, KrmTat.¹⁸ *apa+kay* “diy. kadın” KrmTatRS 64, Krç-Mlk. *ata+ka /ata+kay* “baba” KrçMlkTS 97, *ana+ka /ana+kay* “annecik, anne” KrçMlkTS 84.

Oğuz Grubu Türk Dilleri¹⁹: Trkm. *ene+ke* “dadı” TrkmRS 789, Gagavuzcada addan ad yapan *+kA* ekinde Rusçanın etkisi açık olarak görülmektedir. Gagavuzcada ek, kadınların mesleklerini belirten adlar yaptığı gibi ulus, akrabalık adları da yapmaktadır. Cins kategorisine özgü bir ektir: *baldıs-ka* “baldız”, *hacıy-ka* “hacı (kadınların saygı rütbesi)”, *dever-ka* “düğündeki kız arkadaşı”, *komşuy-ka* “komşu”, *Çingene-y-ka* “Çingene”, *Gagauz-ka* “Gagavuz”, *padişah-ka* “kraliçe”. *Kolhozçuy-ka* “çiftlikte çalışan (kadın)”, *saacıy-ka* “sağıcı kadın, kız”, *domuzçuy-ka* “domuzları besleyen”, *toplayıcıy-ka* “toplayıcı”, *kilimciy-ka* “halıcı”, *tauçuy-ka* “kümes hayvanlarına bakan”, *pelivan-ka* “kadın kahraman”. Sıfatlara gelerek isimler yapar: *genç-ka* “genç kadın”, *gözel-ka* “güzel kadın” (Pokrovskaya, 1964: 91-92).

Çağatay Grubu Türk dilleri: Öz. *enägä* “dadı, ebe” UzED 81, YUyg. *enike* “anneciğim” YUTS 113, ~ *aneka /Kuç./* “babaanne (annenin annesi veya babanın annesi)” Tenişev, 1990: 13.

/+GA/ morfemine Altay dil teorisi içerisinde yer alan dillerde de rastlamak mümkündür. */+GA/* morfeminin Moğolca denklığı *+kan/+ken* ekidir. krş. Mo. *gergen* “kadın, bayan” (< *ger* “ev” Tü. *eb*, Uyg. *ebçi ~ epçi*), *emegen* “yaşlı kadın” (< *eme* “kadın”), *beri, bergen* “gelin”, *kürgen* “damat”, *samağan* “yaşlı kadın”, *baçağan* “kız” (Ramstedt, 1952: 243, § 123). Moğolcada akrabalık adlarına gelerek akrabalık terimi yapan bu ekin diğer sözcüklere (sayı adları, işaret zamirleri vb.) de geldiği görülmektedir. Mo. - *kan /-ken* küçültme eki “biricik” için bk. Clauson, 1962: 203. Ramstedt, bu ekin Moğolcada çok sık görülen ilk küçültme eklerinden biri olduğunu ve eklendiği sözcüğe sınırlayıcı olarak “yalnızca, sadece” anlamı kattığını ifade etmiştir: *nigeken* “yalnız bir, biricik, tek, yegâne” (< *nige(n)* “bir, bir kere”), *koyarkan* “yalnızca iki”, *kurbakan / kurbankan* “yalnızca üç”, *eneken* “yalnızca bu”, *tereken* “yalnızca şu”, *edüiken* “yalnızca bu kadar, çok değil”, *kedüiken* “az” (< *kedüi* “kaç, ne kadar?”), *endenen* “tam burada” (< *ende* “burada”), *ankan* “başlangıç, ilk”. Moğolcada ekin açık olarak pekiştirme işlevi de görülmektedir: *akarkan* “çok kısa” (< *akar* “kısa”), *sayıkan* “çok iyi” (< *sayın* “iyi”), *noyakan* “genç prens” (< *noyan* “prens, bey”) (Ramstedt, 1952: 220, Mo. *qan*, Tung. *kan*). Ayrıca bk. Mo. *köger+ken* “sevimli, cana yakın, tatlı, nazik, hoş (kişi veya şey), güzel, zarif” (< *köger* “sevinç, neşe, mutlu, övünge”) MTS 763, *sirabtur+han* “biraz sarı, sarışın” (< *sirabtur* “sarımsı, açık sarı”) MTS 1107, *tedüy+ken* “çok az, pek küçük, önemsiz, vasat” (< *tedüy* “çok fazla, çok miktarda; büyük ölçüde, ...ölçüsünde; fazla değil; hemen, doğrudan doğruya, bunun üzerine”) MTS 1222, *tegis+ken* “denkçe, eşitçe, aşağı yukarı eşit (olarak); düz, engebesiz” (< *tegsi* “denk, eş, düz, dümdüz; eşit(lik); sükunet; tek düze (bir şekilde)”) MTS 1225, *tengçegü+ken* “denk, tamamen aynısı, tam eş; tamamen doğru ya da uygun” (< *tengçegü* “denk, denklenmiş, eş, eşit, yeterli, orantılı”) MTS 1237, *todu+han* “belli, oldukça

¹⁸ Kırm Tatarcasında özellikle diyaleklerde seslenme eki olan *+ay/+ey, +y* de görülmektedir. *apa+y* “kadın” KrmTatRS 64, *ana+y* “diy. annem, valide (hanım), anne” KrmTatRS 59, *baba+y* “diy. babalık, beybaba” KrmTatRS 101. Nogaycada isimden isim yapan iki küçültme ve sevgi ekinde biri *+şık/+şik, +şak/+şek* (*bala+şık* “çocukluk”, *kız+şık* “(küçük) kız”, *kelin+şek* “gelinim”, *ulan+şık* “oğlum, evladım”) diğeri ise *+ay/+ey, +y* ekidir. *aba+y* “teyzeciğim, teyzem” (< *aba* “teyze”), *aga+y* “kardeşim, kardeş, birader” (< *aga* “ağabey”), *aba+y* “annem (anneye hitap)”, *ata+y* “1. dede, büyükbaba; 2. dedecik, dede (yaşlılara hitap biçimi)”, *ana+y* “yaşlı kadınlara hitap biçimi”, *eñge+y* “orta yaşta kadınlara hitap biçimi”. Bu iki ek için bk. NogRS 510-511.

¹⁹ Azericede küçültme eki olarak *+cığ, cığaz* ekleri kullanılmaktadır: *ata+cık ~ ata+cığaz* “baba, babacık” (AzRS 40), *baba+cığ ~ baba+cığaz* “dedecik, dede” (AzRS 47).

açık, besbelli" (< *todu* "açık, kesin, net, temiz(ce), açık(ça), apaçık, belirgin(ce)") MTS 1253, *hayra+han* "merhametli, şefkatli" (< *hayra* "sevgi, aşk; incelik, acıma, şefkat") MTS 1409, *halagu+han* "sıcakça, biraz, sıcak, ılıkça" (< *halagun* "sıcak, ılık; içten, yürekten; sıcaklık, ısı; ateş, hararet; yakınlık, içtenlik, samimiyet") MTS 1414, *calagu+han* "biraz genç, genççe" (< *calagu* "genç, delikanlı, gençlik, delikanlılık") MTS 1590.

Roger Finch, "The Suffix /-ko/ in Japanese" başlıklı makalesinde /+GA/ ekinin Japonca denkleğinin /-ko/ olduğunu ifade etmektedir. Japoncada 子 (Çin. zi "erkek evlat, çocuk") ve daha seyrek olarak da 兒 (Çin. er "erkek evlat, çocuk") karakteriyle yazılan bu ekin oluşturduğu sözcükleri 7 bölüme ayırmaktadır: 1. Akrabalık terimleri; 2. İnsanı işaret eden diğer sözcükler; 3. Vücut bölümleri; 4. Hayvanlar; 5. Bitkiler; 6. Malzemeler; 7. Çeşitli şeyler (Finch, 2005: 103). Altay dil ailesi içerisinde yer alan dillerin bu 7 kategoriye ait yüzdeler dilimleri yaklaşık olarak verilmektedir. Finch, Eski Türkçe /+GAN/ (/GA/~ /GAN/) ekleri ile oluşturulmuş pek çok akrabalık terimi olduğunu vurgulamaktadır: *yäñä* (babanın küçük kardeşinin, amcanın eşi), *yuvga* "evlatlık erkek çocuk", *çıgan* "kuzen", *yägän* "yeğen" ve belki *äkä* "abla" gibi. Çalışmasında Eski Türkçe -ki eki (*ata+ki*, *ana+ki*) ile Japonca /-ko/ eklerinin anlam olarak oldukça yakın olduğuna da değinmektedir. Ör: Jap. *musuko* "erkek evlat", *magö* "torun", *hiko* "torunun çocuğu", *chi-go* "bebek", *aka-go* "bebek" gibi akrabalık adları ile genç kuşağa, *onago* "kız, kadın", *otoko* "erkek" gibi akrabalık adları ile ekin yetişkinlere gönderme yaptığını ifade eder (Finch, 2005: 112). Finch, ET *açkı* "ağabey; amca" (ED 233a) sözcüğündeki +ki ekinin de akrabalık eki olduğunu belirtmiştir. krş. EJap. *ago* "benim / bizim çocuğumuz", Evk. *akä* (*aki* ~ *agi*) "ağabey, amca", Ma. *agu* ~ *age* "ağabey", Mo. *aqa* "ağabey" (Finch, 2005: 117).

3.3. Sıfat ve Zarf Türeten /+GA/

Türk dillerinde sıfat görevi üstlenmiş özellikle *özge* ve *başka* sözcüklerinde diğer bir deyişle "kökün dışındakini ifade etme" işlevi üstlenmiş bu sözcüklerde /+GA/ eki görülmektedir. Eski Türkçede *baş+ka* "başka", *ür+kä* "daima" (< *ür* "zaman"), *arka* "arka, geri" < **är* sözcüklerinde görülen +KA eki, yönelme durumu ekinin bir biçimi olarak değerlendirilmiştir. (Gabain, 2000: 45; Tekin, 2000: 83). bk. Gag. *özge* "başka" (Özkan, 1996: 103), Öz. *bâş-ka* "başka", *öz-gü* "başka, gayri" (Öztürk, 2012: 300), YUyg. *öz-ge* "başka", *baş-ka* "başka" (Ersoy, 2012: 369), Alt. *başka* "başka, farklı", *öskö* "başka, diğer", Tof. *ba'ska* "başka, farklı"; Kır. *başka* "diğer", *özgö* "başka, gayri", Kum. *özge* "başka", *başğa* "başka" (Pekacar, 2012: 966).

İlgin, Tofa Türkçesinde ekin işlek olarak iki işlevde kullanıldığını belirtmiştir. A. Sıfatlara eklenerek onları pekiştirir: *a:rga* "1. güç, çetin; 2. pahalı" (< Tof. *a:r* "ağır, değerli" < ET *ağır* "ağır"), *ber't+ke* "1. iyi; 2. çok" (< Tof. *bert* "iyi, güzel" < ET *berk* "katı, sağlam"), *ba'ska* "başka, farklı", *dı:rakka* "hızlı" (< Tof. *dı:rak* "hızlı"), *ırak+ka* "uzak, uzakta" (< Tof. *ırak* "uzak"), *nasıyga* "açgözlülük" (< Tof. *nasıy* "açgözlü"), *nunuska* "tek, bir" (< Tof. *nunus* "yalnız" < ET *yalguz*), *öyge* "ekonomik, tutumlu" (< Tof. *öy* "gerekli ölçüde"), *te'kke* "çabuk, hızlı" (< Tof. *te'k* "tez, çabuk") *ürge* "daima". B. Adlara eklenerek zarf yapar: *a:yga* "sakin, sakin" (< Tof. *a:y* "düzen"), *çı'pıkka* "gizlice" (< Tof. *çı'pıq* "kapalı") *ça:şka* "sakin sakin; yavaş yavaş", *deñ+ge* "eşitçe" (< *deñ* "denk, eşit"), *elek+ke* "erken" (< *elek* "erken, önce"), *kaşka* "ne kadar" (< Tof. *ka's* "kaç"), *tırımga* "özenle, iyi niyetle" (< Tof. *tırım* "özen, itina") *tış+ka* "sakin, sessizce" (< Tof. *tış* "sessizlik") (İlgin, 2015: 43-44).

Çuvaşçada da *+ka/+ke*, *+kka/+kke* eki adlardan veya yansıma köklerden farklı anlamlı sıfatlar türetir (ÇuvRS 663a). Çuvaşçada -r ile biten köklerden sonra ekin *+kka/+kke* biçiminde geldiği görülmektedir. Adlardan veya yansıma köklerden türetilmiş sıfatlardan bazıları şöyledir: *haltärkka* "1. kırık, cılız,

harap; 2. eskimiş, eski bozuk; 3. bitkin; 4. boşboğaz" (< *haltār* "yan. güürüldeme sesi") ÇuvRS 543, *imşerkke* "imşer ile ay." (< *imşer* 1. cılız, çelimsiz, solgun, soluk *i. xunaw* "zayıf fide"; 2. zayıf, cılız *i. açā* "hastalıklı çocuk, çelimsiz çocuk"; 3. donuk, mat (ışık için)) ÇuvRS 113, *kāptārka* "1. yaşlı; 2. *kāptār-kāptār* ile ay." (< *kāptār-kāptār* "1. yan. yürürken çıkarılan ses; 2. eski, yaşlı; 3. *mec.* fakir, biçare") ÇuvRS 161, *kāštārka* "1. hışırtı, fışırıtı; 2. pürüzlü; 3. yıpranmış; 4. ağır, tembel" (< *kāštār* "yan. hışırtı") ÇuvRS 166, *kātraka* "1. biraz kıvrıcık, kıvrıcık (saç için); 2. budaklı (ağaç için); 3. pürüzlü, eğri (yüzey için)" (< *kātra* "1. kıvrıcık; 2. dallı budaklı, kıvrıcık (yeşillik için)" ÇuvRS 164, *lārka* "1. homurdanan; 2. boşboğaz, yan. (köpek için)" (< *lār* "1. yan. maddelerin çatırtı, çıtırtı sesi"; 2. yan. kaynama, lıkırdama sesi) ÇuvRS 213, *vēltārka* "1. hafif; 2. dayanıksız, ince; 3. *mec.* havai, hoppa; 4. yumuşak, seyrek (saç), cılız, kurumuş, zayıf (filiz)" (< *vēltār* "yan. 1. dönme, hareket etme sesi; 2. küçük, ufak; 3. cılız, kurumuş, zayıf") ÇuvRS 74, *yapārka* "kaygan, sümüksü (balık için); ıslak ve kaygan (taş için)" (< *yapār* yan. hızlı hareket için) ÇuvRS 616, *yāpālka* "1. kaygan, kaypak, sümüksü; 2. *mec.* dalkavuk, şaksakçı; 3. *mec.* güvenilir olmayan" (< *yāpāl* "yan. kaygan (hareketler için), kaygan, kaypak") ÇuvRS 122, *yāštārka* "1. öğütücünün büyüğü (un için); 2. kuru; 3. zayıf, cılız (bitki için)" (< *yāštār* "yan. hışırtı") ÇuvRS 126.

3.4. Adlara Gelerek Yeni Adlar Türeten /+GA/

Dördünce gruba giren bu adları da kendi içerisinde adlardan aynı anlama gelen yeni adlar türeten ve adlardan farklı anlamlı yeni adlar türeten adlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. İlk gruba Türk dilleri içerisinde Çuvaşça yer almaktadır. Adlardan aynı manaya gelen yeni adlar türeten Çuv. *hA*, *kA*, *kkA* için ayrıca bk. Ersoy, Fevzi, 2012: 1295. Çuv. *çāmārka* "1. yuvarlak, top; 2. yuvarlaklık, daire, çember" (< *çāmār* "1. yuvarlak; 2. yuvarlaklık, daire, çember; 3. yumruk; 4. *mec.* tombul, şişman; 5. *mat.* alan, çevre") ÇuvRS 583, *çēlhe* "1. dil, dilsel, 2. *mec.* diltik, dil: *puşmak çēlhe* 'pabucun diltiği'" (< *çēl "dil") ÇuvRS 589, *ēmēlke* "1. *diy.* gölge *ywās ē.-isem* "ağaçların gölgesi; 2. belirsiz çehre, siluet *šm ē.-i* "insanın gölgesi" (< *ēmēl* "diy. gölge") ÇuvRS 100, Çuv. *šavarka* "1. yuvarlak, tekerlek biçiminde, yuvarlak, yuvarlaklaştırılmış" (< *šavra* "1. yuvarlak, daire 2. şarkı kıtası, kuple; 3. kısa ara, az zaman; 4. çevre, yöre, gezme, dolaşma dolambaçlı, dönemeçli yol") ÇuvRS 393, *şakārka* "1. tokmak, tokaç, zırlıtı; 2. sallandıkça tıngırdayan bir çeşit oyuncak; çingırak, kıymetsiz şeyler, önemsiz şeyler" (< *şakār* II "yan. nesnelere birbirine çarpma sonucu çıkan ses") ÇuvRS 601, *yāltārka* 1. kıvılcım, ışıltı; 2. şatafat, debdebe, parlak, parıltı (< *yāltār* I 1. yan. parlaklık, parıltı ile ilgili; 2. parlak, parıltılı; 3. sevinçli, neşeli; 4. büsbütün, tamamen) ÇuvRS 120, Çuv. *yērke* "1. düzen, nizam; 2. sıra, dizi; 3. sıra, nöbet; 4. durum, vaziyet; 5. kurulu düzen; 6. sistem, düzen; 7. yaşam biçimi, düzen; 8. adet, görenek; 9. satır, dize; 10. sıra, art arda gelme" (< *yēr* "1. iz, belirti, damga; 2. patika, dar patika; tekerlek izi, iz; 3. çizgi, sınır, hat; 4. kırıksık, buruşuk; 5. satır, dize") ÇuvRS 128.

Talat Tekin, Yakutçanın verdiği bilgiler ışığında ET *yumurtga* sözcüğündeki -ga ekini addan ad yapan bir ek olarak almıştır. Bu sözcükteki +ga eki de aynı anlama gelen yeni bir ad türeten ek olarak alınabilir. Tekin, *Türkçede Morfonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi* adlı makalesinde *yumurtla*- < *yumurtala*- eyleminin *yumurta* < *yumurtga* sözcüğünden değil, bunun kendisinden türediği *yumurt* adından geldiğini ifade eder ve sözcüğün bu eski ve asli biçimi bugün yalnızca Yakutçada yaşamaktadır der: Yak. *simit* "yumurta" < *yimirt* ve bundan türemiş olan *simitta*- "yumurtlamak" < *yimirtla*-. Genel Türkçe *yumurtga* sözcüğünün *yumurt* / *yimirt* sözcüğünden +GA küçültme eki ile türetilmiş olduğunu ifade etmiştir (Tekin, 1995: 109).

İkinci gruba giren “adlardan farklı anlamlı yeni adlar türeten /+GA/” ekini barındıran muhtelif Türk dilleri şunlardır: Alt. *kıl+ga* “bıyık; başak pürçeği” (< *kıl* “kıl”) (Dilek, Figen Güner, 2012: 1022), Öz. *bir-gä* “beraber, birlikte” (Öztürk, 2012: 300), Kum. *kaşğa*²⁰ “leke (hayvan alnındaki)” (Pekacar, 2012: 966).

4. Sonuç

• Yapılan araştırmalar sonucunda /+GA/ morfemi hem tarihî hem de modern Türk dillerindeki işlevlerine göre dört başlık altında toplanmıştır: 1. Hayvan adlarına gelen /+GA/: *karga* “karga”, *koburga* “baykuş”, *sarıçga* “çekirge”, *bürgä* “pire”, *kösürKä* “köstebek”, *çınçırğa* “serçe”, *sirkä* “bit yumurtası”, *çäkürgä* “çekirge” vb.; 2. Akrabalık terimi yapan /+GA/: *anaka* “annecik, annem”, *avıçga* “yaşlı adam”, *kurtga* “yaşlı kadın”, *abaka* “büyük baba”, *agaka* “babacığım”, *ebekke* “ninediğim”, *ehekke* “dedeciğim”; 3. Sıfat ve zarflar türeten /+GA/: *özge* “başka”, *başka* “başka”, *ber'tke* “iyi”, *ürge* “daima”, *tışka* “sessizce”, *elekke* “erken”, *vëltërkke* “hafif; dayanıksız”; 4. Adlara gelerek yeni adlar türeten /+GA/: *yumurtga* “yumurta”, *çëlhe* “dil”, *yërke* “düzen, nizam”, *kılga* “bıyık”, *birge* “birlikte”.

• Akrabalık terimi yapan, eklendiği sözcüğe küçültme ve sevgi anlamı katan /+GA/ genellikle iyelik eki ile birlikte kullanılır. SUyg. *anakım* “annem” (< *ana+ka+ım*), Tuv. *avakım* “anneciğim” (< *ava+ka+ım*), *ejikim* “dostum” (< *ej+ke+m*), *duñmakım* “kardeşçiğim” (< *duñma+ka+ım*), KazTat. *abzıkayım* “ağabeyciğim”.

• /+GA/ morfemine Altay dil teorisi içerisindeki dillerde de rastlamak mümkündür. krş. Mo. *kan / +ken*: *gergen* “kadın, bayan”, *emegen* “yaşlı kadın”, *bergen* “gelin”, *samağan* “yaşlı”; Jap. *musuko* “erkek evlat”, *magö* “erkek torun”, *hiko* “torunun çocuğu” vb.

• /+GA/ morfeminin akrabalık adlarına gelmiş *+kı* biçimine ilk kez Divanu Lügati't-Türk'te rastlanılmaktadır: *atā+ki* “sevgili babam”, *anā+ki* “sevgili annem”. Diğer tarihî dönemlerde de az da olsa bu eki görmek mümkündür. Çağ. *ata+ge* “atabek, lala”, *éne+ge* “mürebbiye, sütanne, ebe”.

Kaynakça

Ankoğlu, Ekrem (2012). Tuva Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 1149-1228.

Atalay, Besim (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I*. (5. bs.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, Besim (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi II*. (5. bs.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, Besim (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi III*. (5. bs.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, Besim (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini “Endeks” IV*. (5. bs.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bammatov, Z. Z. (1969). *Kumuksko-russkiyy slovar'*. Moskva.

Baskakov, Nikolay A. (1958). *Karakalpaksko-russkiyy slovar'*. Moskva.

Baskakov, Nikolay A. (1963). *Nogaysko-russkiyy slovar'*. Moskva.

Baskakov, N. A., B. A. Karriyev, M. Ya. Hamzayev (1968). *Turkmensko-russkiyy slovar'*. Moskva.

Borovkov, A. K. (1942). *Kratkiy uzbeksko-russkiyy slovar'*. Taşkent.

Clauson, Gerard (1962). *Turkish and Mongolian Studies*. London.

²⁰ *kaşğa koy* “başı ak, bedeninin geriye kalanı kara olan koyun” *kaşğa at* “Yüzü ak, gözlerinin çevresi kara olan at” başının ortası ak olan deveye de böyle denir.” DLT I: 426.

- Clauson, Gerard (1967). Eski Türkçe Üzerine Üç Not. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1966*, s. 19-37.
- Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Clauson, Gerard (2017). *Türkçe-Moğolca Çalışmaları*. Çev. Fatma Kömürcü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dankoff, Robert [with James Kelly] (1984). *Mahmūd al-Kāşyarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk)*. Edited and translated with introduction and indices by R. Dankoff in collaboration with James Kelly, Ed. Sinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin, Part III: Duxbury: Harvard University.
- Dilek, Figen Güner (2012). Altay Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 1009-1084.
- Dirks, William (2005). *Uzbek English Dictionary*. The Central Asian Heritage Group.
- Eker, Süer (2011). *Çağdaş Türk Dili*. (7 bs.) Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Ersoy, Feyzi, (2012). Çuvaş Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları: 1285-1340.
- Ersoy, Habibe Yazıcı (2012). Yeni Uygur Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 355-428.
- Finch, Roger (2005). The Suffix /-ko/ in Japanese. *Kinship in the Altaic World*. Proceedings of the 48th Permanent International Altaistic Conference, Ed. Elena V. Boikova, Rostislav B. Rybakov, s. 103-137.
- Gabain, Annemarie von (1954). *Türkische Turfan-Texte VIII*. Berlin.
- Gabain, Annemarie von (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın, (3 bs.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Garkavets, Aleksandr Nikolaeviç, Useinov Seyran Memotoviç (2002). *Krimskotatarsko-russko ukrainskiy slovar'*. I. Cilt (A-L), Simferopol: SONAT.
- Hauenschild, Ingeborg (2003). *Die Tierbezeichnungen bei Mahmut al-Kaschgari, Eine Untersuchung aus sprach-und kulturhistorischer Sicht*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Hüseynov, H., (1941). *Azerbaydjansko-russkiy slovar'*. Baku.
- Ilgın, Ali (2015). *Tarihi Karşılaştırmalı Tofa (Karagas) Türkçesi Biçim Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalin, Mustafa S. (2011). *Nevâî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karasoy, Yakup (2001). Türkçede Morfeplerin Araştırılmasında -GA Yapım Ekinin Yeri. *Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 2, s. 210-220.
- Koç, Kenan, Aybek Bayniyazov, Vehbi Başkapan (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kúnos, Ignác (2013). *Kazan Tatar Manileri*. Yay. Zsuzsa Kakuk, Çev. Mustafa S. Kaçalin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lessing, Ferdinand D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Çeviren: Günay Karaağaç, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Li, Yong-Söng (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. Ankara.
- Malov, Sergey Yefimoviç (1957). *Yazık jyoltih uygurov: slovar i grammatika*. Alma-Ata.
- Malov, Sergey Yefimoviç (1967). *Yazık jyoltih uygurov: Teksti i perevodı*. Moskva.

- Naskali, Emine Gürsoy, Muvaffak Duranlı (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Naskali, Emine Gürsoy, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç (2000). *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, Emir Necipoviç (1993). *Yeni Uygur Türkçesi*. Çev. İklil Kurban, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, Mehmet (2007). *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen, Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denklemleriyle*. Wiesbaden.
- Öner, Mustafa (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, Nevzat (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri, Giriş-Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi-Cümle-Sözlük-Metin Örnekleri*. Ankara.
- Öztürk, Rıdvan (2012). Özbek Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 291-354.
- Pekacar, Çetin (2012). Kumuk Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 939-1008.
- Pokrovskaya, L. A. (1964). *Grammatika gagauzskogo yazıka. Fonetika i morfologiya*. Moskva: Nauka.
- Ramstedt, G. J. (1952). *Einführung in die Altaische Sprachwissenschaft II Formenlehre*. bearbeitet und herausgegeben von Pentti Aalto, Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Roos, Martina Erica (2000). *The Westergn Yugur (Yellow Uygur) Language. Grammar, Text, Vocabulary*. (yayınlanmamış doktora tezi). Rijks Üniversitesi, Leiden.
- Röhrborn, Klaus (1977-1996). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien: a -ürnäk 1-6*, Wiesbaden.
- Skvortsov, M. İ. (1982). *Çavaşla-vıräsla slovar' Çuvaşsko-russkiy slovar'*. Moskva.
- Sleptsov, P. A. (1972). *Yakutsko-russkiy slovar'*. Moskva.
- Stachowski, Marek (1997). *Dolganische Wortbildung*. Kraków.
- Taş, İbrahim (2015). *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tatarsko-russkiy slovar'* (1966). Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya Neşriyatı.
- Tavkul, Ufuk (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Talat (1995). Türkçede Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi. *Dilbilim Araştırmaları*, s. 103-109.
- Tekin, Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9.
- Tenişev, E. Rahimoviç (1968). *Tuvinsko-russkiy slovar'*. Moskva.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, Ceyhun Vedat (2012). Karakalpak Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri*. Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 543-622.
- Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*. Cilt I (A-J). Çev. Abdullah Taymas, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kısaltmalar

ağ.: ağız, **Alt.:** Altayca, **AltTS:** bk. Naskali, E. G., Muvaffak D., **AzRS:** bk. Hüseyinov, H., **bk.** bakınız, **Bşk.:** Başkurt Türkçesi, **Çağ.** Çağatayca, **Çin.:** Çince, **Çuv.:** Çuvaşça, **ÇuvRS:** bk. Skvortsov, M. İ, **diy.:** diyalekt, **DLT:** Divanü Lûgat-it-Türk, **Dol.:** Dolganca, **DolW:** bk. Stachowski, M., **ED:** bk. Clauson, 1972. **EJap.:** Eski Japonca, **ET:** Eski Türkçe, **Evk.:** Evenki, **Gag.:** Gagavuzca, **Hak.:** Hakasça, **HakTS:** bk.

Naskali, E. G., vd. 2000, **Har.** Harezmi Türkçesi, **Jap.:** Japonca, **Kar.:** Karahanlı Türkçesi, **Kaz.** Kazakça, **KazTS:** bk. Koç, K. vd., **KazTat.:** Kazan Tatarcası, **KazTatTS:** bk. Öner, M., **KazTMani:** Kúnos, I., **KD:** Kuzeydoğu, **Kıp.:** Kıpçakça, **KıpTS:** bk. Toparlı vd., **Kır.:** Kırgızca, **KırTS:** bk. Yudahin, K. K., **KKlp.:** KaraKalpakça, **KKlpRS:** bk. Baskakov, 1958, **Krç-Mlk.:** Karaçay-Malkar Türkçesi, **KrçMlkTS:** bk. Tavkul, U., **KrmTat.:** Kırım Tatarcası, **KrmTatRS:** bk. Garkavets A. Useinov S., **krş.:** karşılaştırınız **Kum.:** Kumukça, **KumRS:** bk. Bammatov, Z. Z., **Ma.:** Mançuca, **mec.:** mecazi, **Mo.:** Moğolca, **MTS:** bk. Lessing, F., **Nog.:** Nogayca, **NogRS:** bk. Baskakov, N. A., 1963, **OTWF:** bk. Erdal, M., **Öz.:** Özbekçe, **ÖzRS:** bk. Borovkov, A. K., **Skr.:** Sanskrit, **SUyg.:** Sarı Uygurca, **Tat.:** Tatarca, **TatRS:** *Tatarsko-russkiy slovar'*, **Tof.:** Tofaca, **Trkm.:** Türkmençe, **TrkmRS:** bk. Baskakov, 1968, **TT VIII:** bk. Gabain, A. v., **Tung.:** Tunguzca, **Tuv.:** Tuvaca, **TuvRS:** Tenişev, E. R., **Uyg.:** Uygurca, **UW:** bk. Röhrborn, K., **UzED:** bk. Dirks W., **vd.:** ve diğerleri, **WestY:** bk. Roos, M. E., **Yak.** Yakutça, **YakRS:** bk. Sleptsov, P. A., **YUTS:** bk. Necip, E. N., **YUyg.:** Yeni Uygurca.